

คนพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดนในมุมมองร่วมสมัย

(สรุปเนื้อหาจาก Daswani, G. (2013). The Anthropology of Transnationalism and Diaspora. Blackwell Publishing Ltd, 28-53.)

บทนำ

มานุษยวิทยาว่าด้วยการพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดน คือการนิยามแนวคิดมานุษยวิทยาจากปรากฏการณ์ใหม่ตามบริบทของพื้นที่และเวลาที่เปลี่ยนไป โดยมีใจความสำคัญในการศึกษาผ่านบริบทความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ (Nation state) ประสบการณ์ และวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการจินตนาการถึงบ้านเกิดของ “คนพลัดถิ่น” ที่เคยจากมา เพื่อทำความเข้าใจความหมายของการต่อรองของคนพลัดถิ่น และการข้ามพรมแดนในมุมมองร่วมสมัย บทความนี้จะชี้ให้เห็นจากทัศนคติที่ไม่หยุดนิ่งของพลวัต (dynamic) ทางสังคมท่ามกลางความท้าทายของคนพลัดถิ่นในบริบทความแตกต่างทางวัฒนธรรม สังคม และการเมือง ที่มาพร้อมกับคำถามที่ว่าท้ายที่สุดแล้วคนพลัดถิ่นเหล่านั้นจะดำรงอยู่ร่วมกันกับสังคมที่มีความแตกต่างจากพวกเขาอย่างไร

Daswani (2013) กล่าวว่าการนิยามความหมายของการพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดน มีใจความสำคัญอยู่ที่คนพลัดถิ่นมีการจินตนาการถึงบ้านเกิดที่จากมา และมี “ความหวังว่าในสักวันจะสามารถกลับคืนสู่บ้านเกิดให้ได้” บริบทของรัฐชาติสมัยใหม่เป็นตัวกำหนดในการปิดกั้นวิถีชีวิตของผู้คนที่เคยไปมาหาสู่กันในแต่ก่อนกลับต้องถูกจำกัดในพื้นที่ของรัฐชาติที่มีพรมแดนที่แน่นอนภายใต้กฎหมายของรัฐนั้น ๆ อันจะนำไปสู่การทบทวนความหมายของการพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดนใหม่ ด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ในบริบทเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไปทั้งทัศนะของนักมานุษยวิทยาเองและทัศนคติของคนพลัดถิ่นร่วมกัน นอกจากนี้งานวิชาการในทางสังคมวิทยาก็พยายามทบทวนความหมายใหม่

Johnson (2012) กล่าวว่าการศึกษาคนพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดน (Transnationalism and Diaspora) ในทางสังคมวิทยากระแสหลัก มักนิยมใช้ข้อมูลเชิงตัวเลขที่แข็งทื่อในการศึกษาเพื่อสร้างข้อสรุปทั่วไปของนิยาม “การพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดน” ตลอดจนการใช้ทฤษฎีที่ไม่รู้จักสลับ หากแต่ขาดความเข้าใจมิติประสบการณ์ข้ามพรมแดนของคนพลัดถิ่น ที่เต็มไปด้วยจินตนาการที่สำคัญในการทำความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมต่อกับตัวบุคคล ดังนั้นแล้ว การศึกษาพลวัตร่วมสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยการให้ความสำคัญไปที่วิถีชีวิตตั้งแต่ระดับปัจเจกในชุมชนคนพลัดถิ่นที่ยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นสิ่งที่อาจช่วยทำให้เข้าใจความหมายของคนพลัดถิ่นได้มากยิ่งขึ้น

Stanley (2010) กล่าวว่าจากงานศึกษาของ Thomas and Znaniecki ในชื่อเรื่อง *"The Polish Peasant"* ภายในเนื้อหากล่าวถึงชีวิตชาวนาพลัดถิ่นชาวโปแลนด์ในช่วงปี 1918-1940 ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่ถูกถ่ายทอดจากงานทางสังคมวิทยา ดังนั้นบทบาทของนักสังคมวิทยาต้องมีหน้าที่เพื่อสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับอัตชีวประวัติของผู้ที่ถูกศึกษา การใช้จิตวิทยาในการปฏิสัมพันธ์ต่อพวกเขาจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์และตีความตามความคิดของผู้ที่ถูกศึกษาโดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ที่เขาพบเจอในฐานะผู้ที่สร้างความหมายให้กับชีวิตของพวกเขา งานชิ้นนี้ใช้การวิเคราะห์ผ่านข้อมูลแบบคุณภาพจากจดหมายส่วนตัวของคนพลัดถิ่นชาวโปแลนด์ในสหรัฐอเมริกามากกว่า 750 ชุด ซึ่งมาจาก 50 ครอบครัว งานเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมากในงานศึกษาชีวประวัติ ในทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และจิตวิทยาเป็นอย่างมาก ในประเด็นเรื่องอารมณ์ความรู้สึกที่ไม่สามารถแยกออกจากร่างกาย (Ahmed, 2004: 131) ดังนั้นแล้วนิยามของการข้ามพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดนจึงมีความซับซ้อนในมิติอารมณ์และความรู้สึกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

Ahmed (2004) เห็นว่าความรักบ้านเกิดเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการโหยหาอดีตของคนพลัดถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับความรักในกลุ่มเผ่าพันธุ์ของตนเอง ความเป็นองค์กรเดียวกัน และความรักในพวกพ้องนั้น มักมีเหตุผลทางการเมืองเสมอ คนพลัดถิ่นถูกผลักออกจากส่วนหนึ่งของความเป็นชาติ อันมาจากกระแสความเกลียดชังจากความเป็นชาตินิยม การเหยียดเชื้อชาติ การจำกัดสิทธิจากการอ้างเรื่องความมั่นคงของรัฐชาติสมัยใหม่ การทำให้กลุ่มคนพลัดถิ่นมีความรู้สึกแปลกแยกจึงเป็นอุปสรรคในการดำรงอยู่ของพวกเขา การโหยหาถึงอดีตของคนพลัดถิ่นจึงเป็นการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ภายใต้กรอบของความเป็นรัฐชาติในสังคมนร่วมสมัยที่พึงทำได้ อีกทั้งการเข้ามาของโลกาภิวัตน์ได้นำพลวัตที่ท้าทายมากยิ่งขึ้นต่อคนพลัดถิ่น แต่ในความท้าทายใหม่นี้ก็มีพื้นที่ในการต่อรองเชิงอำนาจได้เช่นกัน

Appadurai (1996) กล่าวถึงการก้าวข้ามพรมแดนที่ไม่หยุดนิ่งที่เป็นผลมาจากโลกาภิวัตน์ในสังคมนร่วมสมัยเริ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น การเคลื่อนย้ายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (cultural identity) ไม่ได้อยู่ภายใต้กรอบความเป็นรัฐชาติอีกต่อไปซึ่งการผสมและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความท้าทายต่อสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยาในชุมชนท้องถิ่น การก้าวเข้าสู่ความเป็นยุคอาณานิคมใหม่ (neocolonialism) ที่ถูกพัฒนามาจากการปลดปล่อยจากเจ้าอาณานิคมยุโรป ความเป็นชาติไม่ได้ถูกปิดกั้นภายใต้เส้นเขตแดน ความเป็นชาติพันธุ์หรือกลุ่มคนได้ถูกแบ่งแยกออกจากกัน การโหยหาถึงชุมชนท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมของเผ่าพันธุ์ตนเอง ได้เกิดขึ้นในทุกที่บนโลกใบนี้

Anderson (2006) เสนอแนวคิดชุมชนจินตกรรม (imagined communities) โดยกล่าวว่าความเป็นชาตินิยมถูกผลิตซ้ำผ่านเรื่องเล่า ภาษา สื่อสิ่งพิมพ์ และประวัติศาสตร์

เพื่อให้ผู้คนสามารถจินตนาการถึงชุมชนของพวกเขา แนวคิดนี้สามารถนำมาอธิบายว่า ความ เป็นชาติไม่ได้หายไปพร้อมกับการเคลื่อนย้ายพรมแดนแต่ถูกปรับให้อยู่ในรูปแบบของความทรง จำ และประสบการณ์ร่วม อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐชาติมีการกำหนดเขตแดนถึงอำนาจอธิปไตยไว้ อย่างชัดเจน การจินตนาการถึงชุมชนมักถูกมองว่าสร้างความไม่มั่นคงต่อรัฐ ความรู้สึกที่ถูกปิด กั้นด้านอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นโดยรัฐ ส่งผลต่อความแปลกแยกของคนพลัดถิ่นซึ่งไม่ได้เกิด จากความแตกต่างทางวัฒนธรรมอย่างเดียว แต่รวมไปถึงการปะทะกันระหว่างจินตนาการของ คนพลัดถิ่นและกรอบความคิดแบบรัฐชาติสมัยใหม่นั้นเอง

มนต์ชัย ผ่องศิริ และมณีนัย ทองอยู่ (2013) ศึกษาคนไทยพลัดถิ่นในพื้นที่ประเทศไทย ซึ่งเกิดจากการเคลื่อนย้ายพรมแดนจากประเทศเมียนมา กลับมาสู่ดินแดน “*มาตุภูมิ*” (homeland) ที่พวกเขามองว่าเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่แท้จริง หลังจากที่ต้องพลัดพรากจาก บ้านเกิดจากสนธิสัญญาปักปันเขตแดนอังกฤษ - สยามในปี พ.ศ. 2411 ในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 4 ทำให้คนไทยเหล่านั้นต้องกลายเป็นคนพลัด ถิ่นในเมียนมา ในพื้นที่ มะริด ทวาย และตะนาวศรี ต่อมาในช่วงรัฐบาลเผด็จการเมียนมาได้มี การคุกคามชาวไทยพลัดถิ่น พวกเขาจึงอพยพมายังประเทศไทย แต่ก็ไม่ได้ถูกยอมรับว่าเป็นคน ไทย อีกทั้งรัฐไทยยังจัด “*ไทยพลัดถิ่น*” ให้เป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งจาก 18 กลุ่ม ด้วยเหตุนี้ ทำ ให้พวกเขากลายเป็นคนที่ไร้สัญชาติไปโดยปริยาย และไม่ได้รับสิทธิเหมือนพลเมืองทั่วไป แต่ถึง กระนั้นพวกเขาก็ได้รวมตัวกันต่อสู้ผ่านการต่อรองด้านประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ และการนิยาม ตัวตนว่าเคยอาศัยอยู่ในอาณาจักรสยามมาก่อน จากการที่ทุกครัวเรือนมีรูปพระบรมฉายา ลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทย เพื่อแสดงให้รัฐไทยเห็นว่าพวกเขาเป็นคนไทย จนเมื่อปี พ.ศ. 2555 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2555 มาตรา 3 จึงมีการ รับรองสัญชาติไทยให้กับ “*ไทยพลัดถิ่น*” ในที่สุด จากพลวัตที่ไม่หยุดนิ่งนำมาสู่ความเป็นไปได้ ของการกลับคืนสู่บ้านเกิดของคนพลัดถิ่น แม้ว่าจะเต็มไปด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ แต่ปรากฏการณ์ ของคนไทยพลัดถิ่นก็ชี้ให้เห็นถึงการโต้แย้งแนวคิดคนพลัดถิ่นในแบบเดิม ดังที่ Daswani ได้ กล่าวไว้ว่า คนพลัดถิ่นไม่สามารถกลับไปสู่บ้านเกิดได้ซึ่งทำได้เพียงจินตนาการถึงเท่านั้น (Daswani, 2013)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับ Hall (1990) กล่าวว่าประวัติศาสตร์รวมถึง การอ้างประสบการณ์ที่มีร่วมกันกับประเทศแม่ มีความจำเป็นอย่างมากในการช่วยให้ค้นพบ อัตลักษณ์เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนสิทธิเพื่อให้เกิดการยอมรับความเจ็บปวดจากการเคยตกเป็น อาณานิคม รวมถึงอำนาจรัฐถูกทำให้เป็นมาตรฐานตามแบบตะวันตก ที่เกี่ยวกับการ แบ่งแยกเชื้อชาติและอัตลักษณ์ออกจากกัน ถึงกระนั้นเขาก็เห็นว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของ คนพลัดถิ่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนให้เหมือนกับชุมชนที่เขาต้องการ

ดังนั้นแล้วความหมายของคนพลัดถิ่นนั้นมีการปรับเปลี่ยนอย่างไม่หยุดนิ่งอยู่เสมอผ่านเงื่อนไขเรื่องเวลา และสถานที่ ความเหมาะสมของพลวัตมีส่วนช่วยให้พวกเขาได้กลับบ้านเกิด ซึ่งต่างจากแนวคิด *Diaspora* คลาสสิกที่เชื่อกันว่าบ้านเกิดของคนพลัดถิ่นเป็นเพียงจินตนาการเท่านั้น และการรำง้ออัตลักษณ์จึงมีเพียงแค่การโหยหาอดีต หากแต่ความสำเร็จเพื่อให้ได้รับการยอมรับนั้นต้องแลกมาจากการต่อรอง ผ่านกระบวนการทางสังคม (Social movement) เป็นสิ่งยืนยันว่าพวกเขาได้ต่อรองต่อความเป็นชาติที่เกิดขึ้นจากลัทธิอาณานิคมที่มีส่วนทำให้เขาต้องพลัดพรากจากประเทศแม่ตัวเอง

จากงานศึกษาของ Simpson (2012) ชี้ให้เห็นบทบาทของคนพลัดถิ่นในเมียนมาที่อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร ส่งผลให้คนพลัดถิ่นผันตัวมาเป็นนักกิจกรรม (activist) เพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีการสร้างเครือข่ายกับนักกิจกรรมที่เป็นคนพลัดถิ่นที่อยู่ภายนอกประเทศเมียนมา เพื่อต่อสู้โดยการใช้ภาษาอังกฤษเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกันเกี่ยวกับการต่อต้านการสร้างเขื่อนสาละวินจากความร่วมมือระหว่างรัฐวิสาหกิจ 3 ประเทศ ได้แก่ ไทย เมียนมา และจีน จนโครงการต้องชะลอความคืบหน้าออกไป จากกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่ายังมีการกดขี่จากรัฐบาลเผด็จการเมียนมามากขึ้นยิ่งส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) โดยคนพลัดถิ่นที่บรรลุผลสำเร็จในการรักษานิเวศวิทยา (ecology) ในชุมชนท้องถิ่นของตนเองจากรัฐบาลเผด็จการอำนาจนิยม (authoritarianism) นั่นเอง

บทสรุป

ความหมายของการพลัดถิ่นและการข้ามพรมแดนนั้นไม่ใช่สิ่งที่สามารถกำหนดนิยามไว้ได้อย่างตายตัวตามที่ Hall (1990) ได้กล่าวไว้ แต่ใจความของความหมายนั้นผูกติดกับบทบาทของคนพลัดถิ่นในฐานะผู้กระทำการทางสังคม (social actors) ที่มีส่วนในการปรับเปลี่ยนและต่อรองด้านอัตลักษณ์ที่มาจากความสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจที่หลงเหลือจากลัทธิอาณานิคม (colonialism) ที่กดดันให้คนพลัดถิ่นต้องปรับตัวอยู่ตลอดเวลาท่ามกลางพลวัตทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความท้าทายด้านการยอมรับอัตลักษณ์ “ไทยพลัดถิ่น” จำเป็นต้องอ้างประวัติศาสตร์ของกลุ่มตนเองเพื่อที่จะได้รับสัญชาติไทยและเข้าร่วมเป็นพลเมืองไทย หรือบทบาทเครือข่ายข้ามชาติของนักกิจกรรมคนพลัดถิ่นในเมียนมาที่ต่อต้านการสร้างเขื่อนสาละวินซึ่งมีส่วนในการรักษานิเวศวิทยาในชุมชนท้องถิ่น การต่อรองที่มีพลวัตทั้งหมดนี้มาจากการกดขี่ที่เกิดขึ้นจากรัฐชาติสมัยใหม่ อีกทั้งยังส่งผลต่อการโหยหาอดีตและจินตนาการถึงชุมชนที่ต้องการนั้นการันตีว่าไม่ใช่เพียงการเพ้อฝันตามแนวคิด *Diaspora* แบบดั้งเดิม แต่ความหมายนั้นมีความลึกซึ้งและซับซ้อนในระดับจิตวิทยา อุปนิสัย และประสบการณ์โดยตรงของคนพลัดถิ่น ที่ใช้ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม ฯลฯ โดยปรับให้เป็นทุนทางการเมืองเพื่อการต่อรองกับ

โครงสร้างอำนาจของรัฐที่ไม่เป็นธรรมที่มีต่อคนพลัดถิ่น (Bourdieu, 1986) จึงเป็นใจความหลักของบทความนี้ในการนิยาม *คนพลัดถิ่น* ในมุมมองร่วมสมัย

ผู้เขียน

พัชรพงษ์ จุลสม นักศึกษา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บรรณานุกรม

Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press Ltd.

Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large Cultural Dimensions of Globalization*.

University of Minnesota Press.

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. Reflections on the origin and spread of nationalism. Verso.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.

Daswani, G. (2013). The Anthropology of Transnationalism and Diaspora. *Blackwell Publishing Ltd*, 28-53.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118320792.ch1>

Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, culture, Difference* (pp. 222-237). Lawrence & Wishart.

Johnson, N. C. (2012). Global journeys: From transnationalism to diaspora. *Journal of International and Global Studies*, 4(1), 42-58. <https://doi.org/10.62608/2158-0669.1116>

Phongsiri, M., & Thongyou, M. (2013). Generic Immigrant or Diaspora?: Negotiation on Self-defining of Thai Diaspora in Thai Society. *Journal of Mekong Societies*, 9(2), 1-24. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/11068>

Simpson, A. (2012). An 'activist diaspora' as a response to authoritarianism in Myanmar: The role of transnational activism in promoting political reform. In F. Cavatorta (Ed.), *Civil Society Activism Under Authoritarian Rule: A Comparative Perspective* (pp.181-218). Publisher: Routledge.

Stanley, L. (2010). To the letter: Thomas & Znaniecki's *The Polish Peasant...* and writing a life. *sociologically speaking. Life Writing*, 7(2), 137-151.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14484520903445271>